

O‘ZBEK TILINING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR IJTIMOIYLASHUVIDAGI O‘RNI

Ergashova Munisa Hoshim qizi

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti, o‘qituvchi

Yo‘ldosheva Xolida Shokirali qizi

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti, talaba

Tel nomer: +998971376766

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23669353>

***Annotatsiya:** Maqolada o‘zbek tilining maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiylashuvidagi o‘rni nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Ijtimoiylashuv jarayonida ona tilining muloqot, ijtimoiy me‘yorlarni o‘zlashtirish, tengdoshlar bilan munosabat va milliy qadriyatlarni singdirish vositasi sifatidagi vazifalari ko‘rsatiladi. Oila va maktabgacha ta’lim tashkilotining hamkorligi, tarbiyachi nutqining ahamiyati hamda ijtimoiylashuvni qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik shart-sharoitlar yoritiladi.*

***Kalit so‘zlar:** ijtimoiylashuv, maktabgacha yosh, o‘zbek tili, ona tili, muloqot, ijtimoiy me‘yorlar, til muhiti, tarbiyachi, oila bilan hamkorlik.*

Kirish. Ijtimoiylashuv bolaning jamiyat qadriyatlari, xulq-atvor me‘yorlari va ijtimoiy rollarini o‘zlashtirib, jamiyat a’zosiga aylanish jarayonidir³². Maktabgacha yosh bu jarayonning poydevori qo‘yiladigan davr hisoblanadi: bola oiladan tashqari birinchi marta tengdoshlar jamoasiga, tarbiyachi bilan rasmiy-pedagogik munosabatga kirishadi. Bu jarayonning asosiy vositasi til, ya’ni bola uchun ona tili sanaladi.

O‘zbek tili bolaning atrofidagi insonlar bilan munosabatga kirishishi, o‘z fikrini ifodalashi, boshqalarning fikrini tinglashi, iltimos qilish, minnatdorchilik bildirish, kechirim so‘rash, salomlashish kabi ijtimoiy xatti-harakatlarni o‘zlashtirishida muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bola til orqali nafaqat predmet va hodisalarning nomlarini bilib oladi, balki jamiyatda qabul qilingan muomala madaniyati, axloqiy qarashlar va munosabatlar mazmunini ham anglay boshlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy tajribasi bevosita muloqot jarayonida shakllanadi. Shu sababli bolada nutqiy kompetensiyani rivojlantirish ijtimoiylashuvning muhim shartlaridan biri sifatida qaralishi mumkin. Bola qanchalik erkin va mazmunli muloqot qila olsa, o‘z ehtiyoj va kechinmalarini shunchalik aniq ifodalaydi hamda tengdoshlari va kattalar bilan ijtimoiy munosabatlarni samarali yo‘lga qo‘yadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuvida tilning eng muhim vazifalaridan biri kommunikativ vazifadir. Muloqot orqali bola o‘zining ehtiyojlari, qiziqishlari, istaklari va hissiy holatini boshqalarga yetkazadi. Shu bilan birga, u suhbatdoshining fikrini tinglash, savollarga javob berish, suhbatni davom ettirish va vaziyatga mos nutqiy birliklardan foydalanishni o‘rganadi.

³² [Vyotskiy L.S. Myshleniye i rech. – Moskva: Labirint, 1999](#)

O‘zbek tilidagi murojaat shakllari, odob ifodalari va kundalik muloqot birliklari bolaning ijtimoiy tajribasini boyitadi. Masalan, “Assalomu alaykum”, “iltimos”, “rahmat”, “kechirasiz”, “marhamat”, “xayr” kabi so‘z va iboralar bolaning oddiy lug‘atini kengaytirish bilan birga, uni muayyan ijtimoiy vaziyatlarda o‘zini tutishga o‘rgatadi. Bunday nutqiy birliklarni amaliy muloqotda muntazam qo‘llash orqali bola jamiyatda qabul qilingan muomala qoidalarini tabiiy ravishda o‘zlashtirib boradi.

Bolaning tengdoshlari bilan o‘zbek tilida muloqot qilishi ham uning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantiradi. Birgalikdagi o‘yinlarda bola sherigiga murojaat qilish, vazifalarni taqsimlash, o‘z fikrini himoya qilish, kelishish, nizoli vaziyatlarda murosaga kelish kabi ijtimoiy harakatlarni nutq vositasida amalga oshiradi. Demak, til bolaning ijtimoiy munosabatlar subyekti sifatida shakllanishini ta‘minlovchi asosiy vositalardan biridir.

Maktabgacha yoshdagi bola jamiyatda amal qiladigan ko‘plab xulq-atvor qoidalarini bevosita kattalar nutqi orqali o‘zlashtiradi³³. “Kattalarga hurmat bilan murojaat qilish”, “do‘stingni tinglash”, “o‘yinchoqni navbat bilan ishlatish”, “boshqalarga yordam berish”, “ruxsatsiz birovning narsasini olmaslik” kabi qoidalar bolaning kundalik faoliyatida og‘zaki tushuntirishlar, suhbatlar va amaliy vaziyatlar orqali shakllanadi.

Tarbiyachi tomonidan beriladigan ko‘rsatmalar bolaning xatti-harakatlarini tartibga solishga xizmat qiladi. Masalan, “Avval do‘sting gapirsin, keyin sen fikringni ayt”, “O‘yinchoqni do‘sting bilan bo‘lish”, “Yordam berganing uchun rahmat ayt” kabi nutqiy ko‘rsatmalar bolaga muayyan ijtimoiy vaziyatda qanday harakat qilish kerakligini anglash imkonini beradi.

Tilning ushbu vazifasi faqat tayyor qoidalarni yod oldirish bilan cheklanmaydi. Bola muayyan vaziyatni muhokama qilish, sabab va oqibatlarni tushuntirish, o‘z xatti-harakatiga baho berish orqali ijtimoiy me‘yorlarning mazmunini anglaydi. Shu sababli maktabgacha ta‘lim jarayonida suhbat, rolli o‘yin, muammoli vaziyat, hikoya tuzish va dramatizatsiya kabi metodlardan foydalanish³⁴ muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yosh davrida tengdoshlar bilan munosabatlar bolaning ijtimoiy rivojlanishida alohida o‘rin tutadi. Bola tengdoshlari bilan muloqot qilish orqali o‘zining ijtimoiy mavqeini anglaydi, boshqalarning ehtiyoj va fikrlarini hisobga olishni o‘rganadi. Ushbu jarayonning samaradorligi bolaning nutqiy imkoniyatlari bilan bevosita bog‘liq.

Birgalikdagi o‘yin jarayonida bolalar o‘zaro kelishadilar, rollarni taqsimlaydilar, o‘yin qoidalarini muhokama qiladilar va yuzaga kelgan muammolarni hal etishga harakat qiladilar. Masalan, “Shifoxona”, “Do‘kon”, “Mehmon kutamiz”, “Bog‘cha”, “Oila” kabi rolli o‘yinlarda bola turli ijtimoiy rollarni nutqiy faoliyat orqali bajaradi. Bunday o‘yinlarda o‘zbek tilidan foydalanish bolaning kundalik hayotdagi munosabatlarni modellashtirishiga yordam beradi.

Tengdoshlar bilan muloqotda bolaning lug‘at boyligi, gap tuzish qobiliyati va nutqiy tashabbuskorligi muhim ahamiyatga ega. Nutqiy imkoniyatlari yaxshi rivojlangan bola o‘z fikrini tushunarli ifodalash, suhbatga qo‘shilish va o‘yin jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatiga ega

³³ https://www.knigamir.com/catalog/gumanitarnye-nauki_ID54/myshlenie-i-rech_ID2089859

³⁴ <https://mpsuinfo.ru/en/articles/175/perspektivnyi-vospitatelnyi-process-rakurs-geimifikacii?utm>

bo‘ladi. Shu jihatdan o‘zbek tilidagi faol muloqot muhiti bolaning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Til xalqning tarixiy xotirasi, madaniy tajribasi va milliy qadriyatlarini avloddan avlodga yetkazuvchi muhim vositadir. Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘zbek tilidagi ertaklar, maqollar, topishmoqlar, tez aytishlar, sanamalar, xalq qo‘shiqlari va hikoyalar orqali milliy madaniyatning ayrim elementlari bilan tanishadilar.

Xalq og‘zaki ijodi namunalari bolalarga yaxshilik va yomonlik, do‘stlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, kattalarga hurmat, kichiklarga g‘amxo‘rlik kabi tushunchalarni sodda va obrazli shaklda yetkazish imkonini beradi. Masalan, ertak qahramonlarining xatti-harakatlarini muhokama qilish jarayonida tarbiyachi bolalarni “Qahramon nima uchun bunday ish qildi?”, “Uning harakati to‘g‘rimi?”, “Siz uning o‘rnida bo‘lganingizda nima qilardingiz?” kabi savollar orqali mustaqil fikrlashga undashi mumkin.

Maqol va hikmatli iboralarini yosh xususiyatlariga mos ravishda qo‘llash ham bolaning axloqiy tasavvurlarini boyitadi. Bunda asosiy e‘tibor iboralarini mexanik yod oldirishga emas, balki ularning mazmunini bolaning hayotiy tajribasi bilan bog‘lashga qaratilishi lozim.

Bolaning dastlabki ijtimoiy tajribasi oilada shakllanadi. Bola dastlabki so‘zlarni, murojaat shakllarini, muloqot qoidalarini va kundalik xulq-atvor me‘yorlarini oila a‘zolarining nutqi va xatti-harakatlarini kuzatish orqali egallaydi. Shu sababli oiladagi til muhiti bolaning keyingi ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omildir.

Oilada bolaga o‘z fikrini erkin bildirish imkoniyatining berilishi uning nutqiy faolligini oshiradi. Ota-onaning bolani tinglashi, savollariga sabr bilan javob berishi, u bilan suhbatlashishi va uning fikrini hurmat qilishi bolaning muloqotga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Oilada o‘zbek tilidan mazmunli va madaniyatli foydalanish bolaning nutqiy rivojlanishi bilan birga, milliy-madaniy identifikatsiyasining shakllanishiga ham yordam beradi. Kundalik suhbatlarda qarindoshlik munosabatlari, urf-odatlar, bayramlar, milliy taomlar, xalq an‘analari haqida suhbatlashish orqali bola o‘zining ijtimoiy va madaniy muhitini anglay boshlaydi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti bolaning oiladan tashqari kengroq ijtimoiy muhitga kirib borishini ta’minlaydi. Bu muhitda tarbiyachi nutqi, tengdoshlar bilan muloqot, mashg‘ulotlar, o‘yinlar va kundalik faoliyat bolaning ijtimoiy tajribasini boyitadi.

Tarbiyachining nutqi bolalar uchun namuna vazifasini bajaradi. Shu sababli tarbiyachi adabiy til me‘yorlariga amal qilishi, so‘zlarni aniq va tushunarli talaffuz qilishi, bolalarning yosh xususiyatlariga mos nutqiy birliklardan foydalanishi muhimdir. Tarbiyachining muloyim, hurmatga asoslangan va rag‘batlantiruvchi nutqi guruhda ijobiy psixologik muhitning shakllanishiga yordam beradi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida o‘zbek tilidagi faol nutqiy muhitni yaratish uchun bolalarni savol berishga, o‘z fikrini bildirishga, suhbatda ishtirok etishga, hikoya tuzishga va tengdoshlarining fikrini tinglashga undash zarur. Bunda bolaning nutqidagi xatolarni doimiy ravishda tanqid qilishdan ko‘ra, to‘g‘ri nutqiy namunani taklif qilish samaraliroq hisoblanadi.

O‘yin maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyatlaridan biri sifatida uning ijtimoiylashuvida katta imkoniyatlarga ega. O‘yin davomida bola real hayotdagi ijtimoiy munosabatlarni shartli vaziyatda aks ettiradi. O‘zbek tilidagi rol va didaktik o‘yinlar esa bu jarayonni nutqiy faoliyat bilan birlashtiradi.

Masalan, “Mehmon kutamiz” o‘yinida bolalar salomlashish, mehmonni kutib olish, taklif qilish, suhbatlashish va xayrlashish kabi nutqiy hamda ijtimoiy harakatlarni bajaradilar. “Do‘kon” o‘yinida sotuvchi va xaridor o‘rtasidagi muloqot modellashtiriladi. “Shifokor” o‘yinida esa bola bemor bilan suhbatlashish, savol berish va javob qaytarish ko‘nikmalarini egallaydi.

Bunday o‘yinlar bolaning so‘z boyligini kengaytirish bilan birga, ijtimoiy rollarni tushunishiga, hamkorlik qilishiga va muloqot jarayonida o‘zini boshqarishiga yordam beradi. Shu sababli o‘zbek tilini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlarni ijtimoiy mazmundagi o‘yinlar bilan uyg‘unlashtirish samarali pedagogik yondashuvlardan biri hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuvida o‘zbek tilining imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun bir qator pedagogik shart-sharoitlarni ta‘minlash zarur. Avvalo, bolalar uchun erkin va xavfsiz muloqot muhiti yaratilishi kerak. Bola o‘z fikrini aytishdan qo‘rqmasligi, savol berishi va xato qilish orqali o‘rganishi uchun qulay sharoitga ega bo‘lishi lozim.

Nutqiy muhitda bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish ham muhimdir. Ayrim bolalar muloqotga tez kirishsa, boshqalari suhbatga qo‘shilish uchun ko‘proq vaqt va pedagogik qo‘llab-quvvatlashga ehtiyoj sezadi. Tarbiyachi har bir bolaning nutqiy faolligini rag‘batlantirishi va uning individual imkoniyatlariga mos topshiriqlarni tashkil etishi maqsadga muvofiq.

Shuningdek, oila va maktabgacha ta‘lim tashkiloti o‘rtasidagi hamkorlik ham muhim pedagogik shartlardan biridir. Ota-onalarga bolaning nutqiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash usullari haqida tavsiyalar berish, uy sharoitida suhbat, kitob o‘qish, ertak aytib berish va birgalikda hikoya tuzish kabi faoliyatlarni tashkil etish ijtimoiylashuv jarayonini izchil davom ettirishga imkon beradi.

O‘zbek tili maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuv jarayonida muhim kommunikativ, tarbiyaviy, madaniy va rivojlantiruvchi vazifalarni bajaradi. Til orqali bola atrofidagi insonlar bilan muloqotga kirishadi, o‘z fikr va hissiyotlarini ifodalaydi, tengdoshlari bilan hamkorlik qiladi, ijtimoiy xulq-atvor me‘yorlarini o‘zlashtiradi hamda milliy-madaniy qadriyatlar haqida dastlabki tasavvurlarga ega bo‘ladi.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotida o‘zbek tilidagi boy va faol nutqiy muhitni yaratish bolaning ijtimoiy tajribasini kengaytirishga xizmat qiladi. Bunda tarbiyachining nutqiy madaniyati, o‘yin faoliyati, suhbat va hikoyalardan foydalanish, xalq og‘zaki ijodi namunalari qo‘llash hamda bolalarni mustaqil muloqotga jalb etish muhim ahamiyatga ega.

Oila va maktabgacha ta‘lim tashkilotining hamkorligi ushbu jarayonning uzviyligini ta‘minlaydi. Oilada va ta‘lim muhitida bolaga o‘zbek tilida erkin, mazmunli va hurmatga asoslangan muloqot qilish imkoniyatining yaratilishi uning kommunikativ kompetensiyasi bilan bir qatorda ijtimoiy, axloqiy va emotsional rivojlanishiga ham ijobiy sharoit yaratadi.

Shunday qilib, o‘zbek tilini maktabgacha ta’lim jarayonida rivojlantirish faqat bolaning nutqiy imkoniyatlarini kengaytirish vazifasi bilan chegaralanmaydi. U bolaning jamiyat bilan munosabat o‘rnatishi, o‘zini ijtimoiy muhitning faol ishtirokchisi sifatida anglashi, milliy-madaniy qadriyatlarni o‘zlashtirishi va kelgusidagi ta’lim faoliyatiga tayyorgarligini ta’minlovchi muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO ‘LLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(4), 70-75.
2. Ochilova, X. S. (2025). MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. Inter education & global study, (1), 319-324.
3. Vygotskiy L.S. Myshleniye i rech. – Moskva: Labirint, 1999.
4. Vygotskiy L.S. Voobrajeniye i tvorchestvo v detskom vozraste. – Moskva: Prosveshchenie, 1991.
5. Ilk qadam: maktabgacha ta’lim tashkilotining davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2022.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. – Toshkent, 1989.